

Tilburg University

De multiculturele samenleving als uitdaging

Extra, G.

Published in:
De grenzen van Europa

Publication date:
2008

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Extra, G. (2008). De multiculturele samenleving als uitdaging. In T. van der Dunk, P. Nissen, G. Berns, & G. Extra (Eds.), *De grenzen van Europa* (pp. 31-37). Universiteit van Tilburg.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De multiculturele samenleving als uitdaging

Guus Extra

In zijn zoektocht naar een antwoord op de vraag wat Europa is en wat de landen van dit continent verbindt, biedt Thomas von der Dunk (2008) een cultuurhistorisch perspectief op Europese waarden waarbij het Westen tegenover het Oosten wordt geplaatst en waarbij de kloof tussen een Latijns-katholiek Zuid-Europa en een Germaans-protestant Noord-Europa als gemakkelijker te dichten wordt beschouwd dan de kloof tussen Europa en 'wat achter de Bosporus begint'. Von der Dunk illustreert laatstgenoemde kloof in kort bestek met tal van voorbeelden. Veel van die voorbeelden spreken benauwend tot de verbeelding, sommige veel minder. Het antwoord op de vraag tot welke leeftijd van het nageslacht de zorgplicht voor het voorgeslacht in Europa zich uitstrekt luidt immers: steeds korter. Het resultaat daarvan wordt zichtbaar in pakhuizen met bejaarden die daar in menig opzicht een mensonwaardig bestaan leiden. Het is in dit verband niet eenvoudig om aan Turkse of Marokkaanse Nederlanders uit te leggen wat Hollandse Nederlanders bedoelen met 'pyjamadagen' en het is niet moeilijk om de verbijstering van eerstgenoemden daarover na uitleg te bevatten. En over 'importbruiden' gesproken: op 8 juli 1551 gaf de aartsbisschop van Keulen zijn zegen aan het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Egmont – de eerste en tot nu toe enige Nederlandse echtgeno(o)t(e) van onze vorstelijke Oranjes. Ik heb echter niet de aanvechting om afbreuk te doen aan een in cultuurhistorisch perspectief in veel opzichten aansprekend pleidooi tot behoud van en gehechtheid aan Europese waarden die in de grondwetten van Europese natiestaten hun vertaling hebben gevonden. Wel voel ik de behoefte om, eveneens gelardeerd met vele Europese en niet-Europese voorbeelden, een contemporain perspectief te schetsen op een Europa waarin het Westen en het Oosten elkaar steeds meer ontmoeten en op elkaar aangewezen zijn. Door processen van globalisering, internationale migratie en intergenerationele minderheidsvorming ontwikkelt Europa – en binnen Europa de traditionele Europese natiestaat – zich steeds meer in de richting van een multiculturele samenleving.

Genoemde processen laten zich gemakkelijk illustreren aan de hand van demografische trendstudies en worden algemeen als onomkeerbaar beschouwd, vooral vanwege economische *push*- en *pull*-factoren. Het antwoord op deze ontwikkeling kan niet gevonden worden in een ontkenning van deze processen en in een herleving van nationalistische sentimenten. De ontwikkeling van een multiculturele samenleving wordt dan ook niet als beproeving maar als uitdaging beschouwd. Daarbij kan mede lering getrokken worden uit de ervaringen – met vallen en opstaan – waarmee niet-Europese landen en (sub)continenten met een langere immigratiegeschiedenis ons zijn voorgegaan. Als referentiepunt kies ik daarvoor dominant-Engelstalige immigratielanden – in het bijzonder de Verenigde Staten, Canada en Australië – waar vooral Europeanen als immigranten aan de inrichting van deze samenlevingen een grondwettelijke basis hebben gegeven, in veel opzichten overigens ten koste van de oorspronkelijke, autochtone bewoners. Tegen deze achtergrond worden een viertal stellingen betrokken en van commentaar voorzien.

- 1) *Immigranten vormen geen bedreiging van de Europese identiteit maar leveren daar aan in toenemende mate een nieuwe bijdrage.*

In het publieke en politieke discours wordt de Europese identiteit bezongen in mantra's als *Diversity Within Unity* en *Celebrating Linguistic Diversity*. De tweede mantra geldt voor sommige talen in Europa echter in veel sterkere mate dan voor andere. In feite is er sprake van een dalende hiërarchie van Engels als *lingua franca* voor transnationale communicatie, de nationale talen van de lidstaten van de Europese Unie, regionale talen en immigrantentalen. Van dit typologisch kwartet wordt Engels het meest gevierd en voor immigrantentalen geldt dit in de minste mate. In Extra & Gorter (2008) wordt aan de hand van recente demografische ontwikkelingen de stelling uitgewerkt dat immigrantentalen eveneens deel uitmaken van de Europese identiteit, zoals dat bijvoorbeeld ook het geval is met immigrantentalen in Australië. Het concept *community languages* heeft daar betrekking op *Languages Other Than English* (LOTE) als onderdeel van de Australische identiteit.

Ook Nederland ontwikkelt zich steeds meer tot een multiculturele samenleving. Meertaligheid vormt daarvan een intrinsieke eigenschap, geen 'tijdelijk probleem'. Er zijn geen voorbeelden van multiculturele samenlevingen die eentalig zijn.

Een opmerkelijke paradox in het publieke en politieke discours op Europees en nationaal niveau doet zich voor in de gebruikmaking van het begrip *integratie*. Op Europees niveau wordt integratie nagestreefd onder bescherming en zelfs bevordering van talige en culturele verscheidenheid van de lidstaten als constituerende eigenschappen van een Europese identiteit, terwijl deze verscheidenheid op nationaal niveau als obstakel voor integratie geldt. Er gaapt een diepe conceptuele kloof tussen de Europese retoriek over het belang van de ontwikkeling van een transnationale, meervoudige identiteit en de ontwikkeling van multiculturele en multilinguale competenties van inwoners van het toekomstige Europa enerzijds en de nationale retoriek over achterstanden, integratie en inburgering van nieuwkomers anderzijds. Het eenzijdige integratiebeleid van de Nederlandse overheid heeft er inmiddels toe geleid dat veel immigranten van de eerste generatie in Nederland zich minder in plaats van meer Nederlander zijn gaan voelen.

- 2) *Wat Europeanen vanzelfsprekend vonden bij de inrichting van een nieuwe wereld hebben ze in hun oude wereld vooralsnog niet geaccepteerd.*

Australië, Canada en de Verenigde Staten hanteren in het publieke en politieke discours over immigratie en immigranten een multiculturele zelfdefinitie, Europeanen spreken vooralsnog liever van *integratie*. Dit begrip is voor velelei uitleg vatbaar en daarom zo populair. In de praktijk – anders dan in de wetenschap – komt het begrip in Europa op nationaal niveau vooral neer op eenzijdige aanpassing, van nieuwkomers wel te verstaan. De meeste Europese natiestaten kennen een Minister(ie) voor Integratie, Australië kent in een aantal federale staten daarentegen een *Department of Multicultural Affairs*. In Victoria State ressorteert dit departement rechtstreeks onder de minister-president, met een taakstelling voor alle inwoners van Victoria en dus niet alleen voor nieuwkomers.

Het grondwettelijke recht op de Amerikaanse, Canadese en Australische nationaliteit is gebaseerd op *ius soli* en niet op *ius sanguinis*.

Bij de totstandkoming van het geboortegrondrecht stonden in alle gevallen niet de belangen van de autochtone bevolking voorop maar die van de allochtone. Het hoeft geen verbazing te wekken dat de begrippen *autochtoon* en *allochtoon* in genoemde landen niet bestaan, terwijl ze in Nederland tot een in Europa uniek standaard discours behoren.

In genoemde niet-Europese landen bestaat in het publieke en politieke discours een duidelijk onderscheid tussen etniciteit en nationaliteit, waarbij – om in taalkundige termen te spreken – woordvolgorde-restricties bestaan en etniciteit als een modificatie of verbijzondering van het gemeenschappelijke kernwoord *nationaliteit* wordt beschouwd. Amerikanen spreken over *Latin, Asian, Chinese, Anglo of Dutch Americans*: verschillen in etniciteit worden daarbij benoemd, maar zijn ondergeschikt aan de overeenkomst in nationaliteit. Hoe anders is dit in Europa. Nederlanders spreken vaker over Turken vs. Nederlanders, ook in de vele gevallen waarin beiden over de Nederlandse nationaliteit beschikken. In Duitsland of Frankrijk is dit niet anders bij het gebruik van concepten als *Ausländer* of *étrangers*. De oproep in het Europese integratiedebat tot insluiting gaat dus gepaard met de taal van uitsluiting. Meerderheidsgroepen definiëren hun eigen identiteit in termen van nationaliteit en die van minderheidsgroepen in termen van etniciteit. Het ontbreekt bij deze tweedeling aan het bewustzijn dat iedereen beschikt over een etniciteit en een nationaliteit.

Dat laatste is althans een universeel erkend mensenrecht, hoewel een deel van de Molukse immigranten in Nederland de Nederlandse nationaliteit langdurig is onthouden en zij daardoor statenloos waren.

Om een laatste voorbeeld te noemen: demografische kengetallen over de multiculturele samenleving zijn in Australië, Canada en de Verenigde Staten primair gebaseerd op de complementaire criteria van etniciteit en thuistaal, in Europa op de eveneens complementaire criteria van nationaliteit en geboorteland. Naarmate immigratie steeds meer een intergenerationeel karakter krijgt, zullen ook in Europa de eerste twee criteria steeds meer tot demografische kengetallen worden verheven ten koste van de laatste twee (zie Extra & Gorter 2008 voor een uitvoerige bespreking en vergelijking).

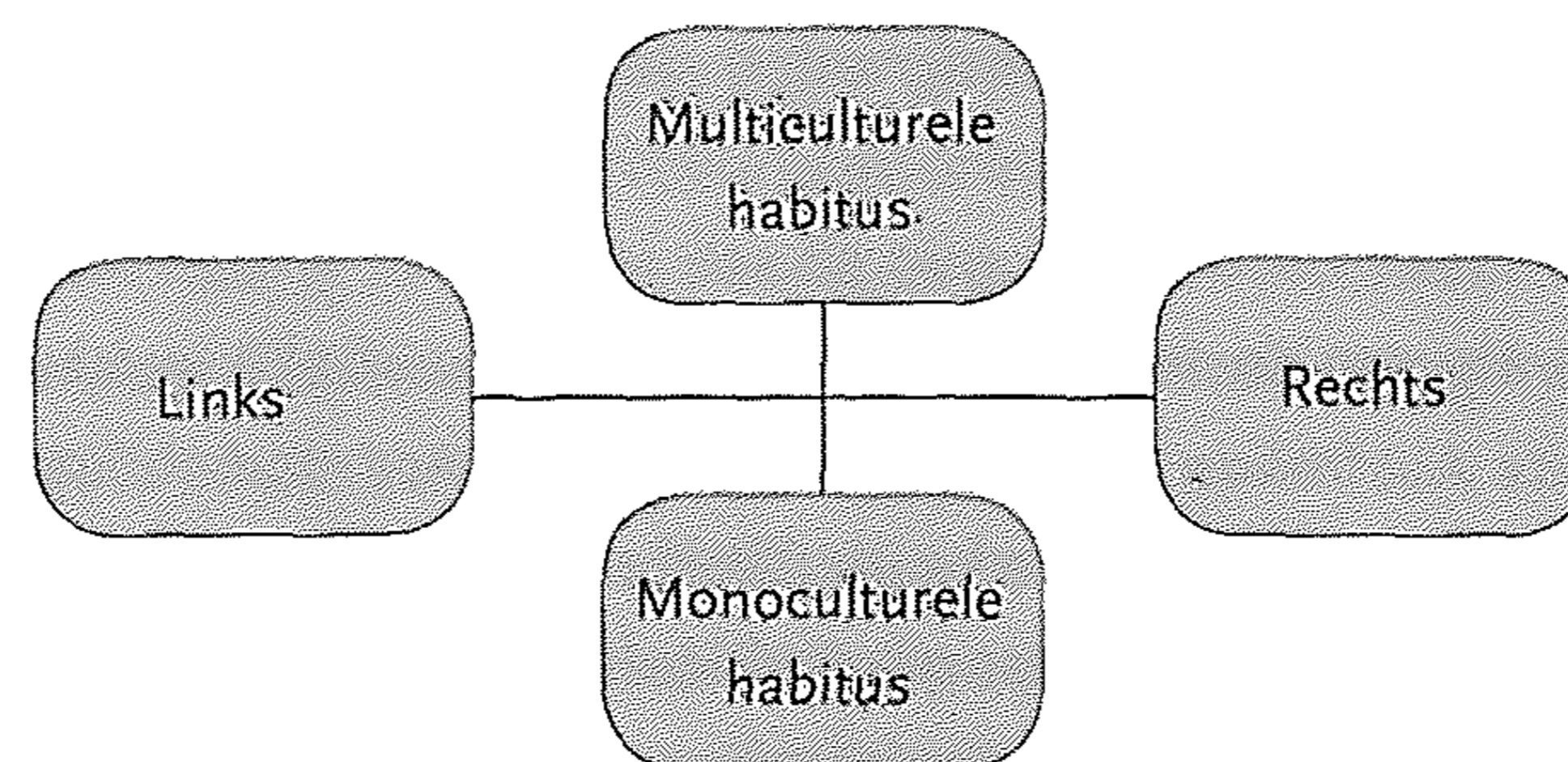
- 3) *Naarmate immigranten zich in Europa steeds meer ontwikkelen van doelgroepen als zorgcategorie tot high potentials en een nieuw electoraat, zal negatieve beeldvorming over immigranten steeds meer stemmen kosten in plaats van opleveren.*

In de jaren zeventig van de twintigste eeuw gold in Australië inzake immigratie de bekende *White Australian Policy*. Aziaten waren *unwanted* als immigranten en Chinezen onder hen in de sterkste mate. Welke Anglo-Australische politicus had toen kunnen bedenken dat anno 2008 multicultureel Melbourne bestuurd zou worden door een Chinese Australiër als gekozen burgemeester met de transnationale naam John So? Wat *unthinkable* was in 1970 is 40 jaar later *reality*. Veel Europese en Aziatische Australiërs hebben een dubbele nationaliteit (veel Nederlandse Amerikanen in de VS trouwens ook). Niemand vraagt daar naar hun gebrek aan integratie of loyaliteit op grond van deze transnationale toerekening.

En wat te denken van de volgende uitspraak van George Bush in een toespraak voor Hispanics in 2004 in Los Angeles in de aanloop naar de presidentiële verkiezingen: *Immigrants have made this country more American, not less American*. Soortgelijke uitspraken in Europese natiestaten zijn vooralsnog onvoorstelbaar, maar zullen ze er zeker komen, en ook hier allereerst bij burgemeesterverkiezingen (als die er zijn) in grote steden.

- 4) *Het partijpolitieke spectrum in Nederland kan niet langer eendimensionaal worden gedefinieerd op de klassieke sociaal-economisch bepaalde links/rechts-as, maar ontwikkelt zich binnen een tweedimensionale ruimte waarin de acceptatie vs. afwijzing van een multiculturele samenleving een eigen as vormt. De ideologische positie op deze tweede verticale as kan niet worden voorspeld vanuit de ideologische positie op de eerste horizontale as.*

In deze stelling is sprake van een matrix die als volgt kan worden weergegeven:

Beide assen hebben betrekking op het thema *equality*: de horizontale as in de betekenis van *gelijkheid*, de verticale as in de betekenis van *gelijkwaardigheid*. Op de horizontale as gaat het om klassieke sociaal-economische thema's met ter linkerzijde nadruk op de collectieve spreiding van kennis, macht en inkomen en ter rechterzijde nadruk op de individuele verwerving daarvan. Anders gezegd: ter linkerzijde wordt de inrichting van de samenleving allereerst als verdelingsvraagstuk gezien, ter rechterzijde allereerst als verwervingsvraagstuk. Op de verticale as gaat het om nieuwe thema's ten gevolge van onomkeerbare processen van globalisering en migratie. Daarbij wordt een multiculturele *habitus* of *mindset* gekenmerkt door acceptatie van een multiculturele samenleving en van een transnationale identiteit, doorbreking van een wij/zij-denken in termen van *autochtoon* vs. *allochtoon* en nadruk op diversiteitsbeleid voor alle inwoners van Nederland. Een monoculturele habitus of mindset wordt daarentegen gekenmerkt door afwijzing van een multiculturele samenleving en van een transnationale identiteit, handhaving van genoemd wij/zij-denken en nadruk op minderhedenbeleid/achterstandenbeleid/integratiebeleid voor nieuwkomers in Nederland.

Het partijpolitieke spectrum in Nederland kan binnen deze tweedimensionale ruimte beter worden begrepen: links boven is het erg stil en rechts beneden erg druk. De krachtproef waarmee de politiek anno 2008 worstelt speelt zich niet zozeer af op de horizontale as maar op de verticale.

Daniel Cohn-Bendit en Thomas Schmid (1992) hebben aan dit thema een prachtig en in veel talen verschenen boek gewijd.

Voorals de ondertitel van hun boek is in twee opzichten veelzeggend:

- 1) de multiculturele democratie wordt opgevat als een waagstuk dat echter geen alternatief kent en
- 2) multiculturaliteit en democratie worden niet als tegenstelling opgevat maar als verzoeningsvraagstuk.

Ziedaar de uitdaging voor een politiek waarin de beleidsmatige erkenning van culturele diversiteit geen bedreiging vormt voor sociale cohesie, maar een noodzakelijke randvoorwaarde voor het bereiken daarvan.

Literatuurverwijzingen

Daniel Cohn-Bendit & Thomas Schmidt (1992). *Heimat Babylon. Das Wagnis der multikulturellen Demokratie*. Hamburg: Hoffmann & Campe.

Thomas von der Dunk (2008). *De grenzen van Europa*. Alumnidag Universiteit van Tilburg (deze bundel).

Guus Extra & Durk Gorter (eds.) (2008). *Multilingual Europe: Facts and Policies*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Guus Extra is hoogleraar Taal en Minderheden aan de Faculteit Geesteswetenschappen en directeur van Babylon, Centrum voor Studies van de Multiculturele Samenleving (www.tilburguniversity.nl/babylon)